

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 2, Sayı: 3, Aralık 2020, s. 1-22.

Ahmet OĞUZ*

**18.YÜZYILDA BİR OSMANLI ŞEHRİNİN DOĞUŞU VE TARİHİ
GELİŞİMİ: NEVŞEHİR**

ÖZET

Orta Anadolu'da Kapadokya bölgesinin merkezinde olan Nevşehir, bölgenin ilk ikame edilen yerleri içindedir. İlk kuruluşunda adı Nissa olarak adlandırılırsa da bu bilgi kesin değildir. Ancak Nevşehir'in etrafında ilk çağlardan itibaren iskân edilen alanlar bölgenin geçmişi hakkında ışık tutmakta, yerleşime açık olduğunu göstermektedir. Daha sonra Roma ve Bizans İmparatorlukları döneminde geçiş bölgesi ve savaş alanı olarak kullanılan bölge akabinde İslam orduları ile beraber savaş alanı haricinde ticaret güzergâhı olarakta önem kazanmıştır. Nitekim Nevşehir 18. Yüzyıla gelene kadar köy olarak kalmış, kaderi Damat İbrahim Paşa ile değişmiştir.

Nevşehir, Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminde inşa edilmiştir. Şehrin mimarı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Çünkü İbrahim Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin sadrazamı olmasıyla birlikte doğduğu köy olduğu iddia edilen Muşkara köyüne Paşa, vefa borcu olarak burayı kısa bir sürede şehir haline getirmiş, adı da Nevşehir olmuştur. Ürgüp'e bağlı olan Muşkara'ya cami, medrese, dükkân, hamam ve benzeri yapılar inşa edilerek köy şehir haline getirilmiş, çevreden kimi aşiretlerde buraya göç ettirilmiştir. Bununla birlikte Ürgüp'te ikamet eden kadıda Nevşehir'e getirilerek adli işlerin yanı sıra beledi işlerin buradan yürütülmesi sağlanmış köyde pazartesi günü de şehir pazarı kurulması kararlaştırılmıştır. Bu gelişmeler

---

* Doç. Dr, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, ahmetoguz@nevsehir.edu.tr.

sayesinde şehir klasik Osmanlı şehirleri özelliğine kavuşmuştur. Ancak Nevşehir, banisinin feci ölümüyle kaderine terk edilmiş fakat buna rağmen şehir olarak varlığını devam ettirmiştir. Cumhuriyet döneminde il olan kent, son dönemde peri bacaları ve yeraltı şehirleri sayesinde dikkatleri üzerine çekmiştir. Tabii yapısı ve jeolojik özellikleri 1960'lı yıllardan sonra turizm sektörünün ilgisini kentte yoğunlaştırmış ve bu da şehrin kaderini değiştirmiştir. Nitekim kent bugün Orta Anadolu'nun turizmi ve üniversitesiyle öne çıkan şehirleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Nevşehir, Osmanlı Devleti, Damat İbrahim Paşa, Peri Bacaları.

THE BIRTH AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF AN OTTOMAN CITY IN THE 18th CENTURY: NEVSEHIR ABSTRACT

Located at the center of Cappadocia a region in Central Anatolia, Nevşehir city is one of the first in habited-places of the region. Although it had been called as Nyssa when it was established, this information is not exact (certain). However, areas where have been in habited/dwelt around Nevşehir since the early ages, shed light on the past of the region, and Show that the region is open to settlement. Later on, it was mentioned as settlement area, transition zone and battle field during periods of the Roman and Byzantine Empires. And then, with Islamic armies, the region gained importance as battle field and trade route. Nevşehir remained as a village until arriving to 18th century and its fate changed with Nevşehirli Damat İbrahim Pasha.

Nevşehir was built during stag nation period of Ottoman Empire. Architect of the city is Nevşehirli Damat İbrahim Pasha. Fate of the village Muşkara changed with İbrahim Pasha being Grand Vizier of Ottoman Empire. Asserted in this village, the Pasha turned /transformed Muşkara into City in a short time as duty (debt) of loyalty and its name became Nevşehir (New city). By building mosque, madrasah, shop and so forth buildings to Maşkara which is affiliated (attached) to Ürgüp, it was turned into city and some tribes were made to immigrate from the environment. The cadı (Muslimjudge) who were staying/ living in Ürgüp) was brought to Nevşehir and it was agreed on that city/urban bazaar is set up on Mondays. Nevşehir became a city hat it had cadı, külliye (an Islamic-Ottoman social complex) and where bazaar was set up, which should exist in classical Ottoman cities.

With terrible death of its father (constructive), Nevşehir was left to its fate, but it continued its existence as city. It became province during the Republican period. Attention has increased to fairy chimneys and underground cities, recently. Its natural structure and geological properties attracted the attention of tourism sector after 1960s and this changed fate of the city. Nevşehir is today one of prominent cities of Central Anatolia, with its tourism and university.

Keywords: Keywords: Cappadocia, Nevşehir, Ottoman Empire, Damat İbrahim Pasha, Fairy Chimneys.

GİRİŞ

Şehirler kimliklerini geçmişleriyle kazanırlar ve geleceklerini geçmişleriyle inşa ederler. Şehirlerin nüfuslarını koruması ve nüfuslarını artırması onun sakinlerine vereceği imkânlarla doğru orantılıdır. Şehrin ticareti, eğitimi, diğer şehirlerle iletişimi

ve gelişmeye açık olması varlığını daim kılacaktır. Nevşehir’de tarih içinde şehir kimliğini korumayı başarmış ve çevresindeki diğer şehirlere göre farklı kılan birtakım özellikleri sayesinde on sekizinci yüzyıldan itibaren günümüze kadar varlığını devam ettirerek gelişimini sürdürmüştür. İlk çağlardan on sekizinci yüzyıla kadar nüfus artışı ve şehirleşme hususunda pek bir varlık gösteremeyen Nevşehir, Osmanlı sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın doğduğu köye vefa borcu olarak -el atması sayesinde- yaptıkları, köyün ve çevrenin kaderini değiştirmiştir. Nevşehir’den önce Ürgüp bölgeyi temsil ederken Damat İbrahim Paşa ile beraber talih Muşkara köyüne gülmüş bu sayede köyün kaderi de çevresi de çehresi de değişmiştir. Nevşehirlinin on sekizinci yüzyıl klasik şehir mimarisine uygun olarak inşa ettiği Muşkara köyü, verilen imkânlarla nüfusu artmıştır. Nüfus artışıyla beraber yapılan imar ve kalıcı iskân faaliyetleri yani kargir yapılan külliye ve diğer yapılarla köy şehir haline gelmiştir.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın “Nevşehir-i Dilara”sının¹ onun ölümünden sonra bir süre sessizliğe büründüğü anlaşılmaktadır. Ancak bu sessizliğe rağmen Nevşehir’de on sekizinci yüzyılın tarihi yapılarının vakıflar vasıtasıyla yaşadığı, faaliyetlerini devam ettirdiği hatta geliştikleri görülmüştür. Sıbyan mekteplerinden medreseye kadar öğrenci sayılarının artması eğitime değer verildiğinin kanıtıdır. Şehrin gelişimini devam ettirine dair eğitimin geliştiğine dair vereceğimiz sadece bir örnek yeterli olacaktır. On dokuzuncu yüzyılda 1860 -1861 yıllarına ait kayıtlarda medresenin masraflarının Damat İbrahim Paşa vakfından karşılandığı yani medresenin faaliyetinin kurucusunun inşa ettiği şekliyle devam ettirildiği anlaşılmaktadır². Bu genel gelişiminin yanında zaman zaman yaşanan olumsuzluklar kentin nüfus kaybına sebep olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Orta Anadolu’da yaşanan kıtlıktan Nevşehir’de etkilenmiştir. Şehirde hem telefât olmuş hem de buna bağlı olarak göçler meydana gelmiştir.³ Bu kıtlıktan sadece kent değil hemen hemen Orta Anadolu’daki Yozgat, Ankara, Konya başta olmak üzere yaşanan kıtlık geniş bir bölgeyi etkileyerek uzak yerlerden hatta Diyarbakır’dan bölgeye zahire sevk edilmiştir.⁴

20. yüzyıldan itibaren de Nevşehir canlanmaya başlamış ve Cumhuriyet’e kadar tarım ve tarıma dayalı sanayinin bazı kolları şehirde gelişmiştir. Bira fabrikası olmak üzere son dönemlere kadar kentte tekstil, üzüm, kabak çekirdeği ve patates ile ilgili küçük işletmelerin yansıra halen küçük sanayi kolu diyeceğimiz ponza madeninden kaynaklanan Binse fabrikaları, ile bazı patates işletme tesisleri bulunmaktadır. Bu sektörlerden birisi olan şarap ve neveleriyle beraber şehrin ekonomisine katkı sağlamakta, turizm geliri oluşturmaktadır. Denilebilir ki sırf şarap alımı için şehre

¹ Nevşehir belediyesinin çıkardığı ve şehrin kuruluşu ile ilgili kaynakları ihtiva etmekte olan kitap: **Bir Şehrin Doğuş Hikâyesi Nevşehir-İ Dilara Belgelerle Nevşehir’in Kuruluşu**, (2014) Nevşehir, Belediye yayınlar; *Damat İbrahim Paşa’ya atfen “Nevşehir-i Dilara”* denilmiştir.

² Murat Öntuğ, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Damat İbrahim Paşa’nın Nevşehir’deki Vakıf Eserlerinin Durumu Hakkında”, **Muşkara’dan Nevşehir’e**, II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (2-3-4 Mayıs), Nevşehir 2016, s. 468.

³ Musa Şaşmaz, “Niğde ve Çevresinde Kıtlık”, **Niğde Tarihi Üzerine**, Ed. Prof. Dr. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 187.

⁴ Ahmet Oğuz, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Yozgat’ta Açlık Kıtlık ve Zahire Ticareti”, **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu**, Yozgat: 2016, 533.

gelen turizm kabileleri bulunmaktadır. Deniz, kum turizminin yanı sıra alternatif turizm olarak Nevşehir kültür turizmi ve gastronomi turizmi çerçevesinde ziyaretçilerine yeni bir alan oluşturacak boyutlara ulaşmış durumdadır. Örneğin “Nevşehir tava” ve “testi kebabı” otantik hale getirilerek sunum yapılmaktadır. Ayrıca dikkati fazla çekmeyen ancak Nevşehir’in adını dünyaya duyuran el sanatları, halı kilim dokumacılığı Avanos ve Ürgüp’e önemli bir gelir sağlamaktadır. Bununla birlikte önemli ekonomik gelirlerinden biriside şehirdeki Soğuk Hava Depoları hizmetleridir ve bu sektörde patates ile son zamanlarda limon depoları varlığını sürdüren ekonomik faaliyetler arasındadır. Günümüzde ise kenti öne çıkaran asıl ekonomik kaynağı turizmdir. Orta Anadolu’da, yeraltı şehirlerinden, taş işçiliğine, çanak çömlek yapımı, eşsiz doğası ve termal imkânlarıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Son zamanlarda Türkiye çapında oluşturulan “Her ile Bir Üniversite” kampanyası çerçevesinde Nevşehir’e kurulan “Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi” yine şehir merkezine ve ilçelerine yadsınamayacak önemli bir katkı sağlamıştır.

İlkçağlarda Nevşehir

Nevşehir adeta Kapadokya bölgesinin kalbi konumundadır. Kapadokya bölgesi ilk çağlardan beri Orta Anadolu’nun önemli merkezlerinden biri olmuştur. Pers kralı I. Darius (M.Ö. 522-486) zamanından itibaren Kapadokya⁵ olarak adlandırılan bölgenin merkezinde bulunan ve ilk kuruluşunun nerede ve hangi büyüklükte bir yerleşim yeri olduğu kesin değildir. Ancak şehir yerleşkesinin neresi olduğunu ortaya çıkarmak için arkeolojik kazılar yapılmıştır. Bu kazılara göre yerleşim yeri Erken Tunç Çağı olarak adlandırılan M.Ö. 3000’li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu kazılar Nevşehir’in etrafında olduğundan Nevşehir’in merkezinde ilk çağlara ait yerleşim yeri tarihlenemediği anlaşılmaktadır. Bölgede devlet kuran Hititler M.Ö. 18. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Nevşehir civarına hâkim olmuştur. Bu hâkimiyetin izleri olarak ise Kapadokya’daki kimi kavimlerin Suriyeli kavimlerle benzer dili konuştukları bilgisi vardır. Bu bilgiler gösteriyor ki bölge çok eski zamanlardan beri geniş bir coğrafyaya ile etkileşim halindedir ve bu etkileşim bölgenin çevre kültürlerle alışverişinin kolaylaştırmıştır.⁶

Ancak Nevşehir’in çevresinde yapılan bu kazılara rağmen şehrin ilk kurulduğu yerin neresi olduğu kesin değildir. Kapadokya bölgesinde yer alan Kayseri, Niğde, Malatya gibi şehirlerin yanında belki çevresinde bir yerleşim yeri ancak iskân mevkii belirlenememekle birlikte muhtemelen Kızılırmak kıvrımının üst kıvrımında olduğu iddia edilen Nyssa’nın Nevşehir olabileceği iddiaları vardır. Nyssa’nın, Helenistik bir koloni adından geldiği düşünülmektedir.⁷ Charles Texier 19. yüzyılda Orta Anadolu’ya yaptığı bir seyahat sonunda yazdığı “Küçük Asya Tarihi” adlı eserde Nyssa (Nysa) kentinin Nevşehir olduğu iddiasında bulunmuştur. Anılan şehrin Nevşehir’in hemen

⁵ Kapadokya: Tarih içinde değişik sınırlar çizilmesine karşın genel olarak Karadeniz’den Akdeniz’e Doğu Anadolu’dan İç Ege’ye kadar geniş bir alanı ifade etmektedir. Ancak dar anlamda bugün Nevşehir ve çevresi Peri bacaları ve bunları tamamlayan vadiler bölgesi Kapadokya olarak adlandırılmaktadır.

⁶ Mehmet Ateş, “Nevşehir The Capital of Cappadocia”, **Nevşehir, Republic Of Turkey Ministry Of Culture**, Ankara 1996, s. 65.

⁷ Hasan Tuncer, “Roma Hâkimiyetinde Kapadokya Bölgesi” **Nevşehir’in Tarihi Yolculuğu**, Ed. İlyas Gökhan, Nevşehir 2015, s. 35.

yakınındaki Nar kasabasının Nyssa olabileceği öne sürülmüştür. Kimi araştırmacılar da antik Soandes yerleşiminin Nyssa dolayısıyla Nevşehir'e lokalize edilebileceğini söylemektedirler. Ancak adı geçen Nyssa'nın Ürgüp olabileceği iddiaları da vardır.⁸ Bu ve benzer önerilere karşın bölgede Nyssa adlı bir yerleşim yeri olduğu bilinse de yerinin kesin tespiti yapılamamıştır. Bu durum gösteriyor ki bölge eski çağlardan beri değişik kültürlerden ve medeniyetlerden insan toplulukları tarafından yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. Sümerlerden itibaren eski çağ medeniyetlerini meydana getiren tüm devletlerce bölgenin yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Mezopotamya ve çevre medeniyetlerin yazılı belgelerinde Nevşehir ve çevresinin iskân edildiği ilgili kaynaklarda görülmektedir. Orta Anadolu'da Hititlerden sonra Nevşehir ve çevresinde hâkimiyet kuran Hattiler, Persler, Makedonlar ve Romalılar bölgede medeniyet oluşturmuşlardır. Bu medeniyetler Nevşehir ve çevresinde kalıcı izler bırakarak varlıklarını günümüze kadar devam ettirmişlerdir. M.Ö. VIII. yüzyılda Geç Hitit Dönemine ait Luvi hiyeroglifi ile yazılmış "Topada Hitit Yazılı Kayası" Acıgöl Ağıllı köyünde ve Gülşehir'in Gökçetoprak köyü yakınlarında Suvasa (Sivasa) Yazıtı yazılı belgeler ilk dönem Nevşehir tarihi hakkında bilgiler vermektedir.⁹

Roma döneminde ise Kapadokya bölgesinde önemli tarihi kalıntıların varlığı burada yerleşimlerin olduğunu göstermektedir. Nevşehir'i de içine alan Kapadokya ve çevresi dünyanın en büyük medeniyetlerinden birini kuran Roma İmparatorluğu'nun sınırları içindedir. Bölge etnik kimliğini bölgenin önemli krallarından Archelaus (M.Ö. 36- M.Ö. 17) döneminde Roma kimliği kazanmıştır. Archelaus'tan sonra gelen Roma kralı Tiberius'ta bölgeye önem vermiştir. Roma döneminde de nüfusun artırılması için bölge cazip hale getirilmeye çalışılmış ve Kapadokya'nın nüfusunu artırmak içinde yarı yarıya vergi indirimi yapılarak burada nüfus artışı gerçekleşmiştir.¹⁰

Kapadokya bölgesinde M.S. I. yüzyıldan itibaren de Hristiyanlık yayılmaya başlamış ancak Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olmadığından Hristiyanlığı kabul eden bölge halkı ibadetlerini gizli bir şekilde yeraltı şehirlerinde yapmıştır. Bu da yeraltı şehirlerinin geçmişten günümüze bir kültür oluşturmuştur maşını sağlamıştır Özellikle Roma İmparatorluğu'nun kendi halkından Hristiyanlığı kabul edenlere karşı işkence uygulaması yeraltı şehirlerinin ortaya çıkmasının en önemli nedenidir. Fakat bu dinin yeraltı şehirlerinde ikamesi fazla uzun sürmemiş çünkü Roma İmparatoru Constantinus (M.S. 307-337), zamanında azımsanamayacak bir kesim Hristiyan oluşması sebebiyle ve Milano Fermanı (313) ve İznik Konsili toplanmış ve alınan kararlar Hristiyanlık serbest hale getirilmiştir. Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı kısmının son imparatoru I. Theodosius ta (M.S. 347-395) İznik Teslisini ve Hristiyanlığı teşvik etmiş ve imparator, 391'de Hristiyanlığı devletin tek meşru dini haline getirmiştir. Ancak dinin gizli kalması farklı bir sosyal hayatı da ortaya çıkarmıştır. Uzun yıllar hatta asırlar süren Hristiyanlara yapılan işkenceler yer altında farklı bir hayatın başlamasına sebep olmuş Kapadokya çevresinde "yeraltı şehirleri" kültürü meydana gelmiştir. Bu çevrede

⁸ Zeynep Korkmaz, *Nevşehir Yöresi ve Ağızları*, 1977, s. 2.

⁹ Suzan Mutlu Akkuş "Eski Çağda Nevşehir Bölgesi", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu*, Ed. İlyas Gökhan, Nevşehir: 2015, s. 9.

¹⁰ *Nevşehir İl Yıllığı*, Nevşehir 1998, s. 110.

öyle ki Nevşehir’de önemli yeraltı şehirleri meydana gelmiştir. Son dönemde yapılan araştırmalarda Nevşehir Kale içinde yamaç evler ortaya çıkmıştır. Nevşehir merkezi için bu önemli bir gelişmedir. Nevşehir çevresinde 150-200 yeraltı şehri vardır. Bunlardan en önemlileri Derinkuyu ve Kaymaklı yeraltı şehirleridir. Yeraltı şehirleri o kadar şehir hayatını etkilemiştir ki, yaygın olarak anlatılan efsanelere konu olmuştur.¹¹ Bölgedeki inanca göre yeraltı şehirleri yerin altından birbirine bağlantılıdır ve bu yeraltı şehirleri on dört, on beş kat arasındadır. Bu nedenle de bugün birçok ülkeden gelen turistlerin dikkatini bu yeraltı şehirleri çekmektedir.¹² Kapadokya Halkı’nın devletten gizlediği dinlerini yeraltı şehirlerinde yaşamalarıdır. Efsanelere de ve dinlerini yaşatmak adına buralarda yaşayan halk bir yeraltı şehir kültürü meydana getirmiştir. Yerleşim alanları haricinde buralarda kiliseler kilise etrafında bir hayat tarzı gelişmiştir. Bu da yeraltı şehirlerinin yerli ve yabancı turistleri bölgeye çeken ve hala günümüzde de kayda değer bir unsur şehre katkısı da o derece önemlidir. Bugün bölgeyi ziyaret eden özellikle din hesabıyla ağırlıklı turizmin kaynağı, bölgenin geçmişte Hıristiyanlık adına yaşadığı gizli hayatın aynı zamanda yeraltı ya da oyma yapılardan oluşan kilise kültürünün oluşmasıdır. Tabii burada bölgenin toprak yapısının yeraltı şehirleşmesine uygun önemli bir faktördür. Aynı zamanda bu ilginç mabetler ortak bir dini kültürün teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Anadolu’da güçlü medeniyetler kuran Hatti, Hurri, Hitit, İran kökenli Perslerin ve Roma ve sonrada Bizans devletlerinin yaşam tarzlarını ve dini inançlarını benimsemiştir. Büyük İskender’in Anadolu’da Pers hâkimiyetine son vermesinden sonra dahi Pers tanrısı Mithra bir süre daha halk arasında tanrı olarak inanç sisteminde yerini korumuştur. Hatta edebiyata da konu olmuş Amasyalı Strabon eserlerinde Tanrı Mithra’dan bahsetmiştir. M.S. III. yüzyıldan itibaren Kapadokya Nevşehir bölgesinde Roma hâkimiyeti dini kültür ve gelenekte kendini hissettirmiştir.¹³

Roma İmparatorluğu sonrasında uzun bir Bizans İmparatorluğu dönemi başlamıştır. Bizans Roma’dan ayrıldıktan sonra da onun devamı gibi algılansa bile yeni bir devlet kültürü ve hayat tarzı ortaya çıkmıştır. Roma döneminde gizli bir şekilde icra edilen hatta mensuplarının takip edildiği bir inanç olan Hıristiyanlık dini Bizans döneminde kabul edilerek bu din devletin resmi din olmuş ve üstelik devlet bu dini yaymak için hamisi Olmuştur. Yukardaki gelişmeler neticesinde de Kapadokya diye adlandırılan bölgenin merkezi olan Nevşehir’de, M.S. 395’te Doğu Roma olarak ayrılan Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kalmış ve bölgede önemli olaylar cereyan etmiştir. Örneğin Kapadokya bölgesinde Sasaniler’le Bizans arasında uzun savaşlar olmuştur. Diğer yandan VI. yüzyılda İonnes’in İmparator I. Justinianos (527-565)’un zamanında

¹¹Örneğin Suvermez kasabasında anlatılan bir efsane şöyledir: Suvermez kasabasının güneyinde bulunan Göllü Dağı denilen dağın tepesinde *Tak Yunus* isminde bir kralın günümüzde hâlen temelleri belli olan bir krallığı varmış. Kral Tak Yunus, çok zalim ve gaddar birisiymiş, askerlerine emir vererek bizim yaşadığımız ovadaki insanların elindeki, çalıştıkları, kazandıkları ne varsa ellerinden aldırıp kendilerini de katlettirmiş. Burada yaşayan insanlar Tak Yunus’un askerlerinden korunmak için adeta bir köstebek gibi oyulmaya müsait olan taşları ve toprağı kazarak yerin altında yaşamaya başlamışlar.

¹² İmran Gündüz Alptürker, *Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2013, s. 43.

¹³ Muzaffer Demir, “Kappadokia Kralı Arkhelaos”, *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri*, Ed: Âdem Öger, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C 5, 2011, s. 334.

Kapadokya'nın idarecisi olarak halktan aşırı vergi alması ve halka kötü davranması İonnes'in gözden düşmesine ve daha sonra imparatorun eşi Theodara tarafından ortadan kaldırılmasına sebep olmuştur. Sasaniler ve Bizanslılar arasında yapılan savaşlarda da Nevşehir ve çevresinin her iki ordunun geçiş yolu ya da savaş alanı olması halkın bu savaşlardan muzdarip olmasına neden olmuştur.¹⁴

Bizans İmparatorlarından II. Nicholas Phocas (963-969) ise Kapadokya bölgesinde yetişmiş ve bu bölgede çok büyük toprakları olan bir ailedendir. Dünya Kültür Miras listesine girmiş Göreme Açık Hava Müzesi içindeki fresklerin çok yüksek maliyetleri büyük bir kısmı bu hükümdar ve ailesi tarafından karşılanmıştır. Çavuşinde ki Nicholas Phocas kilisesinde aile boyu freskleri vardır. Göreme Açık Hava Müzesi içinde çok yüksek maliyetli fresklerin yapımında büyük finansörlerinden birisi olduğunu bilmekteyiz. Çünkü I ve II Tokalı kiliselerinde Phocas ailesinin kiliseye yardımlarından bahsetmektedir. Bölgemizdeki somut kültürel miras açısından zenginliğini fresklere borçluyuz. Bu kilise için "Michalengeo'nun Sistine Şapeli varsa; Kapadokya'nın da Tokalı kilisesi vardır." denmektedir.¹⁵

İslam Dünyası İçinde Nevşehir

Arap yarımadasında ortaya çıkan İslam Devleti hızla yayılarak yarımadanın dışına taşmıştır. İslam devletinin yayılma alanlarından birisi Anadolu olmuş bu nedenle İslam orduları ile Bizans ordularının hâkimiyet mücadelesi içinde Orta Anadolu'da yer almıştır. Hz. Ömer zamanından itibaren Arap fatihlerin Urfa, Maraş, Gaziantep ve diğer şehirleri fethederek Kapadokya'ya dayanmaları İslam ordularıyla gelen İslam müverrihlerinin Kapadokya hakkında bazı bilgiler sunmasına olanak sağlamıştır. Bunlardan yazarı henüz belli olmayan Hududu'l- Âlem adlı eserde Orta Anadolu'da yer alan on dört bölge içinde Kapadokya'dan da bahsedilmiştir. Eserde Kapadokya ırmak ve şehirleriyle ön plana çıkmaktadır. Ancak Nevşehir ya da Nevşehir'i işaret eden herhangi bir şehirden bahsedilmemiştir. Muhtemelen Nevşehir o dönemde adından söz ettirebilecek kadar bir nüfusa sahip değildir. Fakat 10. yüzyıldan itibaren Nevşehir hakkında İslam tarihçileri ve coğrafyacılardan bazı bilgiler verdiğini görmekteyiz. Ancak verilen bilgilerde doğrudan Nevşehir'le ilgili değildi Kapadokya olarak adlandırılan coğrafi alan anlatılmıştır. Örneğin, İslam coğrafyacılardan İbn Hurdazbih (ölm. 912) Toros geçitlerinden itibaren Kapadokya bölgesine girildiğini bildirmiştir. Önemli şehir olarak Antiğu/Niğde Altunhisar, Venesa, Nyssa/Nar, Arapsun/Gülşehir, Kayseri gibi 14 yerleşim yeri adı çağdaş Arap yazarları ve coğrafyacılarda ön plana çıkmaktadır.¹⁶

İslam ordularının İstanbul'a gitmek için geçecekleri en uygun bölge Kapadokya'dır. Güneyden Adana, Kozan ya da Maraş üzerinden gelen Arap akıncılar

¹⁴ Fadime Ünlü, "Roma Hâkimiyetinde Kapadokya Bölgesi (III. ve IV. Yüzyılları)", **Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu**, Ed. İlyas Gökhan, Nevşehir 2011, s. 48.

¹⁵ Maria, Andadora "Yeni Tokalı Kilisesi: Bir Diğer Tabir ile Kapadokya'nın Sistin Şapeli", **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Adem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C.5, Nevşehir 2011, s. 9.

¹⁶ Şahin, Uçar, **Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi**, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 63.

normal güzergâhlarını takip ederek Niğde ve Kayseri'ye ulaşırdı. Kayseri'den İstanbul'a ulaşmak isteyen bu ordular Kapadokya üzerinden geçmek zorundaydı. İslam orduları Suriye'ye göre zengin olan Anadolu'dan çok sayıda ganimet alırlardı. Özellikle Kapadokya'nın en zengin bölgesi olan Kayseri yöresi Arap askerlerinin büyük ganimet aldıkları yer olmuştur. Arap akınları Emeviler Döneminde daha da hızlanmış ve bu dönemde Emevi orduları Süfyan bin Avf el- Ezdi zamanında Kadıköy'e kadar ulaşmışlardır. Bununla birlikte İstanbul'un fethine mazhar olmak isteyen İslam ordularının hangi yoldan gelirse gelsin Kapadokya bölgesini geçmek zorunda olmaları bölgenin uzun süre savaş alanı haline gelmesine neden olmuş dolayısıyla büyük şehirler hariç bölgenin Bizans-İran/Sasani sonra da Bizans- Arap mücadelesine sahne olması özellikle bölge nüfusunun azalmasına sebep olmuştur. Bölgede sadece eski yerleşim yerleri değil diğer şehirlerin büyümediği de görülmektedir. Örneğin Nyssa ve Muşkara gibi Nevşehir'in eski yerlerinden tarihçiler ve coğrafyacılar bahsetmemişlerdir. Bölgenin uzun süre savaş alanı olması temel faktörlerden biri olmalıdır.

İslam ordularından sonra bölgeye Selçuklu akınları başlamıştır. İslam orduları Anadolu'da Bizans ordularını yıpratmışlardır. Emevilerden sonra Abbasilerin de Anadolu akınlarını sürdürmesi Selçukluların işini kolaylaştırmıştır. İslam ordularının yıpratıcı akınlarına karşı Türkler Anadolu'da vatan oluşturmak için akınlar ve göçler yapmaya başlamışlardır. Türk akınları Anadolu'ya özelde Kapadokya bölgesine ünlü komutanlardan Afşin Bey zamanında başlamıştır. Malazgirt Savaşı ve Anadolu'nun fethine öncü olan bu akınlar geleceğin habercisi olmuştur. Selçuklu akınları Kayseri, Konya ve Niğde'ye doğru uzanınca Kayserili bir İmparator olan Romenos Diogenes, Anadolu'yu Türklerden kurtarma hayaline kapılmıştır. Selçuklu Bizans çatışması Türkler lehine Malazgirt zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu zafer sonunda Sultan Alpaslan'ın komutanlarına Anadolu'yu fethetmesi emri üzerine fatih Türk beyleri Anadolu'yu fethetme ve yurt edinmeye koyulmuşlar Kapadokya bölgesi ve Nevşehir civarı da Danişmentlilerin hissesine düşmüştür. Kapadokya'nın ilk idarecisi ise Süleyman Şah'ın İznik'te naip olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım'ın kardeşi Hasan Bey yani Ebu'l-Gazi olmuştur. Hasan Bey'in Büyük Selçuklularla iyi ilişkiler kurması Kapadokya bölgesinin iç karışıklıklara uğramasına engel olmuştur. Ancak bu sırada Haçlı ordularının Ereğli'den itibaren ikiye ayrılarak kuzeyden Kapadokya bölgesine ulaşması bölgenin kaderini değiştirmiştir. Hasan Bey, bugün kendi adıyla anılan Hasan dağa çekilmiş, çevredeki Türkmenlerle beraber kahramanca savaşarak şehit olmuştur.¹⁷ Haçlılar Anadolu'yu geçmiş, artık mücadele Halep ve Şam civarına taşınmıştır¹⁸

Selçuklulardan itibaren Nevşehir ve çevresinde fazla bir hareketlilik olmadığı görülmektedir. Üzerine Nevşehir'in inşa edildiği Muşkara köyü hakkında fazla bilgi yoktur. Eski çağlardan itibaren Kapadokya yerleşimine ait büyük medeniyetlerde dâhil olmak üzere Hitit, Pers, Helen, Roma ve Bizans ve Selçuklu dönemlerinde 'Muşkara' ismine rastlanmamıştır. Anılan dönemlerde daha çok Nissa ve Nar isimleri kaynaklarda

¹⁷ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih: Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, s. 134.

¹⁸ Ayşe Çekiç, **Kudüs'ün Gölgesinde Eyyübî- Haçlı İlişkileri 1171-1250 (Savaş, Diplomasi ve Barış)**, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2020, s. 62.

geçmektedir. Nevşehir'in üzerine kurulan Muşkara köyünün Selçuklular tarafından bulunduğu yerin güvenliğini sağlaması amacıyla derbent statüsüne getirildiği iddiaları vardır. Hatta derbentin yanına dervişlerin bir zaviye eklediği bilinmektedir.¹⁹

Bizans İmparatorluğunun yerine Selçuklu hâkimiyeti başlayınca bölgenin kaderi değişmiştir. Nevşehir'in içinde bulunduğu Kapadokya bölgesi, Konya ve Kayseri'yi içine alan İran, Kafkasya ve Yakın Doğu'ya hatta Asya içlerine uzanan, bir ticaret güzergâhının parçasıdır. Selçukluların Anadolu'da devlet kurup düzeni sağlamasıyla beraber barış ortamının bölgeye gelmesi ticaretin canlanmasına katkı vermiştir. Nevşehir ve çevresine bakıldığında Kayseri- Konya arasında Selçuklu döneminden kalan pek çok kervansarayın olması bu fikri doğrulamaktadır. Nevşehir çevresinde halen ayakta ve hizmete açık olan hanlar örneğin Ağzıkarahan, Alayhan, Sultan hanı ve daha pek çok han ve kervansaraylar dönemin canlı ticaretini doğrulamaktadır. Bu hanlar arasında bir menzil atının bir solukta gideceği uzaklıkta hanlar inşa edilmesi Selçuklu Döneminde bölgeye verilen değeri göstermektedir. Selçuklu idarecileri bölgedeki ticaretin canlılığını görerek bu ticarete katkı vermek ve güvenliğin sağlanması amacıyla Muşkara köyünde bir kale yapılmış ve köy derbent sistemi içine alınmıştır.²⁰

Nevşehir'in üzerinde kurulduğu Muşkara köyünün idari taksimatındaki gelişimine gelince; Damat İbrahim Paşa'nın veziriazamlığına kadar bir köydür. Şehir merkezi olarak yakınında Ürgüp ve Niğde bulunmaktadır. Muşkara köyü Selçuklu zamanında Orta Anadolu'da artan ticaret vesilesiyle derbent yapısına dâhil edilmiştir. Ayrıca yine güvenlik kaygısıyla bir de kale yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin idari taksimatında Niğde sancağının Ürgüp kazasına bağlı 17-18 hanelik bir köydür.²¹ Osmanlı dönemine ait 1518 yılına ait kayıtlarda on dokuz bekâr 105 erkek nüfus ve köy nüfusu 450 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Yine Muşkara köyünde 1530 yılında yapılan tahrirlerde 150 nefer kaydedilmiştir. Bu yüzyılda Muşkara köyünün nüfusunun hızlı arttığı görülmektedir. 1584 yılında elde edilen bir kayıтта köy 187 haneye ulaşmıştır. Ancak bu nüfus artışı Anadolu'da ortaya çıkan celali isyanlarıyla düşüşe geçmiştir.²² Anlaşılacağı üzere küçük bir köy olan Muşkara 1530 yılında 2.286 akçe vergi verdiği, 1584 yılında bu rakamın 11.000 akçeye çıktığı görülmektedir. Muşkara köyünün Damat İbrahim Paşa imar faaliyetlerine girişinceye kadar durumu bu şekildedir. Nitekim Derbent olma dışında bir varlık gösteremediği anlaşılmaktadır.

Muşkara'dan Nevşehir'e

Osmanlı Devleti'nin görkemli çağının son dönemine tesadüf eden eserlerinden birisi Nevşehir'dir. Osmanlı şehir modeli geleneğinin tipik bir örneğini meydana getirmektedir. Bozkırın ortasında yükselen yeni Osmanlı şehri gelişimini zorunlu göçlerden alsa da Niğde, Kayseri ve Kırşehir üçgeninde ortaya çıkmıştır. Orta

¹⁹ Emin Toroğlu, "Bir Osmanlı Şehir Tesisi", **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Adem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Nevşehir, 2011, s. 12.

²⁰ İlhan Şahin, "Nevşehir", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 65,65.

²¹ Arif Bilge, **Bazı Abideleri ve Kitabeleriyle Nevşehir ve Lale Devri Tarihi**, Nazımby Basımevi, Konya 1966, s. 36.

²² Toroğlu, **age**, s. 17.

Anadolu'nun kırsalını kente aktaran Nevşehir, şehir cazibesi yanında kırsalın toplandığı bir merkez özelliği göstermiştir. Küçük bir köy iken bu sürece gelmesinde geniş ve şehir merkezini besleyici bir hinterlandı olmasa bile kent ve kırsalın birbirini destekleyen denge unsurunu yakalaması Nevşehir'in şehir olma sürecinde kaderi olmuştur. Muşkara köyünün tarihi ipek yolu üzerinde olması şehirlerarasında örülen yol ağının bir parçası olması burayı Konya, Aksaray, Kayseri ve doğudan batıya uzanan kervansarayların Orta Anadolu'daki düğümü yapmıştır. Muşkara köyü şimdiki Nevşehir ticaretin getirdiği imkânlardan faydalanarak son zamanlarda canlanan turizmde önce dahi finans merkezi haline gelmiştir.

Muşkara köyünün şehir haline gelmesinde özellikle Damat İbrahim Paşa'nın Osmanlı bürokrasisinde zirveye ulaşması büyük rol oynamıştır. Paşa'nın Muşkara köyünden olduğu doğrusa bile burada doğup doğmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak köyünü şehir haline getirmesi burada doğduğu tezini güçlendirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak İbrahim Paşa'nın Bekdik aşiretinden olduğu ve kendi aşiretini Muşkara'ya getirterek koruduğu iddiası da vardır. Annesi Fatma Hanım'ın bu aşirete mensup olduğu da söylenmektedir.²³ Hangi tarihte doğduğu hususunda da yine kesin bir bilgi yoktur. Nevşehirli hakkında yazılan eserlerde birlik yoktur. Ancak onun H. 1073/M. 1662 tarihinde doğduğunu varsaymaktayız. İstanbul'a iş bulmak ve akrabalarını ziyaret etmek için giden Paşa, sarayda bulunan akrabası eski saray kâtibi Mustafa Efendi'nin vasıtasıyla helvacılar sonra da baltacılar ocağına girerek Şehzade Ahmet ile tanışma şansını bulmuştur. Babasının sipahi Ali Ağa olduğu ve devlet umuru bildiği anlaşılmaktadır. Çalışkanlığı, dürüstlüğü, kadirşinaslığı ile kısa sürede bürokraside yükselmiş ve 1703 Edirne Vakasından sonra Sultan Ahmet'in (1703-1730) yanından ayrılmamıştır. Edirne vakasından sonra İstanbul'a III. Ahmet ile birlikte gelen İbrahim Paşa, Darüssaade yazıcılığına terfi ettirilmiştir. Ancak İbrahim Paşa'nın padişaha yakınlığını çekemeyenler onun Haremeyn Muhasebeciliği göreviyle önce saraydan uzaklaştırılmasına sonra da Edirne'ye sürgün edilerek mallarına el konulmasına neden olmuştur. Bir sürede sonra mevkufatçı olarak Damat Ali Paşa ile birlikte Mora'ya giden Damat İbrahim burada tahrir memuru olarak başarılı görevlerde bulunmuş ve böylece Niş defterdarlığına getirilmiş burada ise erzak temini ile görevlendirilerek Petervaradin seferine katılmıştır. Sefer sırasında da Damat Ali Paşa'nın şehit olmasıyla orduyu bozguna sokan ve tamamen dağılmaktan kurtararak irade ve cesaret göstermesini ödüllendiren III. Ahmet, Damat Ali Paşa üzerindeki Sadaret Kethüdalığı görevini Paşa'ya vererek vezir rütbesine tayin edildi. Damat Ali Paşa'nın şehit olması sebebiyle de dul kalan eşi Fatma Sultan ile 19 Şubat 1717 tarihinde de evlendi. Saraya ve Sultan Ahmet'e daha da yaklaşan Paşa'ya doğduğu köy ile birlikte İzmir ve İstanbul'dan temlikler yani mali hakları verildi. Avusturya ile barış görüşmeleri sürerken Sultan'ın sadrazamlık teklifini kabul etti. Kendisine değer verdiğini göstermek için diğer sadrazamlardan farklı olarak damadına kendi kullandığı

²³ İlyas Gökhan, "Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'e Yerleştirdiği Bekdik Aşireti ile İlgili Kayıtlar", **Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir**, Ed. İlyas Gökhan, Hüseyin Saraç, A. Gökçe Özcan, Kömen yayınları, Kayseri 2018, s. 275.

zümrüt mührü “mümr-i hümayun” u verdi.²⁴ Avusturyalılarla Pasarofça (1718) antlaşmasını yaparak Osmanlı Devleti'nin uzun bir barış dönemi yaşamasına zemin hazırlayan Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, dış siyasette de sükûneti ve barışı tercih etti. Bununda iç siyasette yansımaları olumlu olmuş ve devlet uzun bir barış dönemi yaşamıştır. İbrahim Paşa, sükûnet dönemi içinde saray masraflarını kısmış, yeniçerilere düzen vermeye çalışmış, imar faaliyetlerinde bulunmuş, bazı yenilikler yapmıştır ki matbaa bunların en önemlisidir. Osmanlı maliyesini düzenlemiştir. Sultan III. Ahmet'in de bunlar hoşuna gitmiş, israfi sevmeyen bir padişah olarak sadrazama mali konularda güvenmiş hatta bir şehir oluşturabilecek harcama yetkisini vermiştir. Bu durum Padişahın da fitratına uygun olduğu için Nevşehirli uzun süre sadaret makamını korumuştur. Bunun Nevşehir'e yansması büyük olmuş, küçük bir Anadolu köyünden 18. yüzyıldan başlayarak bir şehir ortaya çıkmıştır.

Damat olan ve sadrazamlığa gelen Nevşehirli İbrahim Paşa, mensup olduğu köyünü unutmamıştır. Muşkara'yı Nevşehir yapan Paşa'nın, Padişah III. Ahmet tarafından sevilmesi ve saraya damat olarak girmesi ona veziriazamlığının üstünde bir nüfuz getirmiş ve Paşa bu nüfuzunu doğduğu yere vefa borcu olarak kullanmıştır. Orta Anadolu'da yeni bir şehir ortaya çıkmıştır: Nevşehir. Orta Anadolu'da Muşkara adlı köy Damat İbrahim Paşa tarafından şehir haline getirilerek Nevşehir adı verilmiştir. Paşa daha sonra doğduğu köyü şehir haline getirmek için bir dizi çalışmalar yapmıştır. Bir köyün kısa zamanda şehre dönüşmesi sadece Damat İbrahim Paşa'nın şahsi gücü değil Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki siyasi ve mali kudretini göstermesi bakımından da önemlidir.

1518 yılında Konya eyaletinin Niğde sancağına bağlı Ürgüp kazasının Uçhisar nahiyesinin küçük bir köyü olan yer 1725 yılında şehir yapmak için girişimlere başlamış, adını da Nevşehir yani “yeni şehir” olarak koymuş ve klasik Osmanlı şehir geleneğinin vazgeçilmezleri olan muazzam mimari yapılarla donatılmıştır. Muşkara köyünden önce Muşkara'nın bağlı olduğu Ürgüp kazasına çeşmeler yaptırarak adeta Ürgüp'ün gönlünü almıştır. Bu çeşmelerin süsleme ve tasarımına büyük önem verilmiştir. Çeşmelerin süsleme için kullanılan yazılar dönemin İstanbul'daki ünlü şair ve hattatlarına yazdırılmıştır. İstanbul'da üzerleri yazılan kitabeler yol boyunca itina ile taşınarak Ürgüp'e getirilmiştir. Osmanlı'da evveli olmayan talik yazı burada kullanılmıştır. Ürgüp, Osmanlı hâkimiyetinden itibaren Karaman eyaleti, Niğde sancağına bağlı bir kazadır. Cumhuriyete kadar Ürgüp kazası bu konumunu devam ettirmiştir. Kaynaklarda Bizans Dönemine ait Nyssa adlı bir yerden bahsedilmektedir. Selçuklular zamanında ise bu yerleşimden bahsedilmez. 19. yüzyılda Anadolu'yu gezen Charles Texier Nyssa'nın Nevşehir'in üzerine kurulduğu Muşkara köyü olduğunu iddia eder. Ancak bu bilgiler tahminden öte geçmemektedir.²⁵ Ürgüp'ün 1584 yıllarında Muşkara adlı köyü Uçhisar'a bağlı çoğunluğu gayri Müslimlerden oluşan ve

²⁴ Münir Aktepe, “Damat İbrahim Paşa, Nevşehirli”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul 1993, s. 441-442.

²⁵ Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği, Ankara 1989, s. 50.

Müslümanlarla birlikte yaşadığı bir yerleşim yeridir. Avanos, Dubada olarak bilinen Acıgöl ve Arapsun olarak bilinen Gülşehir Uçhisar'ın köyleri arasındadır.²⁶

Aslında Nevşehirli İbrahim Paşa, Ürgüp'ün sahip olduğu bazı imkânları Muşkara'ya aktarmak istiyordu. Tarihi geçmişi olan Ürgüp gibi bir kazayı yeni kurulan bir köye aktarmak tepki çekeceğinden olmalı ki uzun bir tarihe sahip bir kaza merkezinin ötelenmediğini hissettirmek için yukarıda belirtilen bazı imar faaliyetlerinde bulunulmuştur. Daha sonra Damat İbrahim Paşa Muşkara köyünü imara başlamıştır. Muşkara'da işlerin düzenli yapılabilmesi hatta israf edilmemesi için yeğeni Mehmet Bey'i kendisine yaver tayin ederek Muşkara'ya göndermiştir. Muşkara'ya köy halkının rahatça namaz kılacağı Cami-i Atik denilen Karacami adı verilen bir cami inşa edilmiştir. Harmanyeri denilen mahallede Çiftehan'ı onartmıştır. Köylünün gelirini artırmak içinde tüm köy halkı derbentçi tayin edilmiştir. Bu aynı zamanda bölgedeki Celali İsyanlarıyla başlayan kargaşayı önlemek ve ticareti artırmayı da hedeflemekteydi. Artık İbrahim Paşa, Ürgüp kazasının ikinci plana düştüğü izlenimi vermemesi için yavaş yavaş hamleler yapmıştır. Osmanlı klasik şehir anlayışında bazı yapı ve özellikler bulunması gerekir. Bunlardan biri düzenli pazar kurulmasıdır. Nevşehir'e pazartesi günü pazar kurulması kararlaştırılmıştır. Pazartesi günü pazar kurulma geleneği halen halkında benimsemesiyle devam ettirilmektedir.²⁷ Muşkara köyünün şehir haline getirilmesinde ikinci hamle kadı bulunması ve davaların olduğu yerde görülme ilkesidir. Bu ilkeye uygun olarak Ürgüp'te oturan kadı cuma günleri Muşkara'ya gelerek davalara bakmaya başlamıştır. Bu durumun farkına varan Ürgüplüler tepki gösterse dahi sonuç alamamışlardır. Nevşehirli, tepki çekmemek için Ürgüp'e de bazı yatırımlar yapsa bile ağırlık merkezinin kendi doğduğu köy olduğu kısa zamanda ortaya çıkacaktır.

Muşkara köyüne Nevşehirli'nin imar faaliyeti devam etmiştir. Şehir oluşturulma çabaları külliye yapımıyla kendisini göstermiştir. Şehir oluşması için şehir meydanı meydana getirilmiş, cami yanına hamam, medrese ve görevliler için evler yapılmıştır. Su ihtiyacının kaldırılması için köye on kilometre uzaklıkta Aşıklı Dağı'ndan su getirilerek çeşmelere dağıtılmıştır. Buraların ihtiyacını karşılamak için Damat İbrahim Paşa bazı temlik araziler vakfedilmiştir. Artık Muşkara kasaba olabilirdi. Pazar kurulması, kadının Muşkara'da dava görmesi külliye yapılması gerekli adımları sağlamıştı. Ürgüp'te ikamet eden kadı, Muşkara'da ikamete, buna karşın kadının eskiden Muşkara'ya geldiği gibi Ürgüp'e bir gün gitmesine karar verilmiştir. Kadının ikame edilmesiyle beraber subaşı da tayin edilmiş, köyden şehre dönüşümün sosyo-ekonomik gelişimine katkı verilmiştir. İbrahim Paşa şehrin imarına büyük önem vermiştir. Sadrazam olarak bir şehir oluşturmanın bazı yerlerde zorluğunu görmüştür. Ürgüp halkının serzenişini oraya yaptırdığı bazı eserlerle kapatmaya çalışmıştır. Muşkara'ya ilk etapta getirilen 150 hane içerisinde olan Kara Nasuh adlı bir göçmen, Muşkara'ya yerleşmek için akça ve hayvan istemiştir. Şikâyeti İstanbul'a bildirilince bu

²⁶ Mustafa Oflaz, "16. Yüzyıl Sonlarında Ürgüp Kazası", **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed: Âdem Öger, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C.5, Nevşehir 2011 s. 322.

²⁷ Nevşehir'e 2017 yılında yeni Pazar yeri yapıldığı zaman Pazartesi'den başka bir gün verilmek istenmiş ancak halk tepki gösterdiğinden bundan vaz geçilmiştir.

tür durumların önü alınması için bu gibi hallere cüret ederse Konya’da kalebent edileceği tehdidiyle bundan vazgeçirilmişdir. Artık Muşkara köyden kasabaya fiziki şartları itibarıyla gelmiş durumdaydı. “pazar kurulma ve kadı oturma” şartları sağlanmıştı. Muşkara köyü fiziki gelişimini tamamlamış artık bir kasaba olmuştur. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Fatih Sultan Mehmet’in dediği gibi ‘hüner, bir şehir bünyad itmedir. Reaya gönlün abad eylemektir.’ sözünü tutmuştur.²⁸ Fiziki şartlar yanında güvenliğin sağlanması için Muşkara halkının derbentçi tayin edilmesi geleceğe yapılan yatırım olmuştur. 18. yüzyılda Orta Anadolu’nun celali fetretiyile küçük yerleşim yerleri için ticarete uygun olmadığı değerlendirilirse Muşkara’nın güvenliğinin sağlanması bu yüzden önemli olmuştur.²⁹

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, 1725 yılından sonrada Muşkara’da yeni bir imar faaliyetine girişmiştir. 1720 yılından itibaren yapılan Mavrukçu çeşmesi, 1721’de Şeref Bey (Damgacı) çeşmesi ve daha 5’den fazla çeşme yapılmıştı. Köyünü genişletmek isteyen Paşa, cuma için eski caminin cemaate yetmemeye başlayınca yeni bir cami yapılmasına karar vermiştir. Ayrıca yeni çeşmeler yapılarak nüfusun artırılması beklenmiştir. Cami çevresine medrese, imam evleri ve aş evi yapılmıştır. Önce yapılan hamam kadınlara tahsis edilerek erkeklere mahsus yeni bir hamam yapılmıştır. Bu yapılara yenileri eklenerek dükkânlar, okul, kütüphane ve diğer müstemilat eklenmiştir. Bütün bunları ilaveten şehri kuşatacak bir de sur yapılmıştır. İbrahim Paşa, kendi şanına uygun bir mimari ile şehri inşa etmek, çağdaşlarından geri kalmak istemiyordu. Bu yüzden hassa Mimarbaşı Mehmet Ağa’yı Gebze’ye göndermişti. Mimarbaşıya verilen talimatta “İstanbul’da benzerlerinden aşağı kalmayacak ancak masrafta israf olunmayacaktı.” İnşaatın malzemelerinin temini çevre illerden karşılanacaktı. Niğde, Aksaray ve Kayseri kadılarına hükümler gönderilerek malzeme temininde kolaylık sağlanması istenmiştir. Gerekli olan kireç Kayseri Urumdiğin köyünden getirilmiştir. Bütün bu çalışmalar 1730 yılında tamamlanmıştır. Külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray, imaret, hamam ve biri sıbyan mektebi avlusuna olmak üzere iki çeşmeden ibarettir. Külliye eğimli bir araziye inşa edildiğinden batı ve doğu yönünde istinat duvarı ile sınırlandırılmıştır. Kısmen ovaya hâkim bir eğim üzerine yapılmıştır.³⁰ Artık kadısı olan, pazar kurulan, külliyesi ile bir şehir olan Muşkara’nın adının değiştirilmesi kalıyordu. Orta Anadolu’nun ortasında kurulan bu yeni şehre farklı bir isim verilmeliydi. Damat İbrahim Paşa Nevşehir adını uygun görmüştü. Paşa bunun için Haziran 1726 tarihinde Niğde mutasarrıflığına ve Konya kadısına kesin hükümler göndererek “Muşkara kasabası şen ve abad olduğundan ismi değiştirilmekte, bundan sonra Muşkara denilmeyip Nevşehir tesmiye olunmak üzere defterhane-i âmirede kaydedilmiş” denilerek tüm yazışmalarda Muşkara adı kesinlikle yasaklanarak Nevşehir olarak kayıtlara girmiştir.³¹

²⁸Ahmed Refik, “Anadolu Şehirleri: Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir” **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, C. XIV, S. 3, 1340, s. 161.

²⁹ Alpaslan Alişaoğlu- Abdullah Uğur, **Şehir Coğrafyası**, Nobel Yayınları, Ankara 2010, s. 42.

³⁰ İlkur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 14.

³¹ Refik, **age**, s. 177.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dan Sonra Nevşehir

Muşkara köyü Nevşehir Kasabası olmuş ancak Nevşehir'in banisi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın makamını ve hayatını trajik olarak kaybetmesi kasabanın adeta öksüz kalmasına neden olmuştur. İstanbul'da kanlı bir isyan başlatan Patrona Halil ve etrafındaki yeniçeriler Lale Devri'nde yapılan pek çok yeniliğe karşı çıkmışlardı. Matbaa hariç İbrahim Paşa'nın yıllardır emek vererek meydana getirdiği yapılar yıkılmış ya da tahrif edilmiştir. Nevşehir bu yıkımlardan kurtulmuş olsa dahi uzun süre ilgisiz kalmıştır. Ancak kaynaklarda adından çok bahsedilmese de gelişimine devam etmiştir.

1730larda yaklaşık bin nüfusa ulaşan Nevşehir Tanzimat Dönemi'ne geldiğinde Orta Anadolu'nun önemli bir şehri haline gelmiştir. On dokuzuncu yüzyıldaki kayıtlarda Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa ile savaşında Nevşehir adına rastlanmaktadır. Mısır ordularının Ulukışla'yı aşip Orta Anadolu'da Niğde, Aksaray ve Nevşehir'e kadar ulaşmışlardı. Niğde mutasarrıflığına yazılan bir emirde bölgede hazır asker bulundurulması ve Mısır ordusuna halkın yardım etmemesi hususunda emir gönderilmişti. Nevşehir ve Ürgüp'ün Mısır ordusuna karşı direndiği görülmektedir.³² Sultan II. Mahmut döneminde 1840 idari düzenlemesinde "Nevşehir maa Ürgüp" idari taksimatı adıyla Niğde kazasına dâhil edilmiştir. Mahalli idarelerin güçlenmeye başladığı son dönemlerde birçok yerde olduğu gibi Nevşehir'de gayrimüslim bazı milletlerin temsilcileri mahalli meclislerde yeterince temsil edilmediklerini iddia etmişlerdir. Nevşehir'de kaza meclisinde bulunması gerektiğini ancak meclise giremediğini iddia eden Katolik cemaatin temsilcilerinden rahip Cemcemyan Kegnes Efendi, meclise giremediği için İstanbul'a 23 Zilhicce 1303/ 21 Eylül 1886 tarihinde şikâyetinde bulunmuştu. İstanbul'da şikâyeti dikkate alınmış, Nevşehir kaza meclisine girebileceği Dâhiliye Nezaretince kaymakama bildirilmiştir. Ancak bundan dört yıl sonra Zilkade 1307/Haziran-Temmuz 1890 tarihli Konya vilayetinden Şura-yı Devlet'e ulaşan bir belgede Nevşehir kazasında Katolik nüfusun mecliste temsil edilebilecek kadar çoğunluğa sahip olmadığı dolayısıyla Nevşehir kaza meclisinde Katolik üye bulunmamasına karar verilmiştir.³³ Hatta Osmanlı Devleti'nin bütün vilayetlerinde olduğu gibi Nevşehir'de gayrimüslimler arasında Protestanlık yayılmaya başlamış hatta kişisel çabalarla kiliseler açılmıştır.³⁴ Kapadokya bölgesinde nüfusunun büyük bir kısmı Grek harfleriyle Türkçe yazan Ortodoks Hristiyan hatırı sayılır bir nüfus vardı.

Yüzyılın sonunda Konya vilayet salnamesine göre Nevşehir merkezde H. 1285/ M. 1868-1869'da 2456 hanede 9145 kişi varken, Nevşehir kazasının toplam nüfusu 6312 hanede 15718 kişi kayıtlıydı. Nevşehir kazalarıyla beraber nüfusun 11.121'i Müslüman, 3526 Rum, 184 Ermeni, 8 Protestan ve 42 Katolik olarak tespit edilmiştir.

³² Mehmet Kaya, "XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Nevşehir Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu", **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Adem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C.5, s. 108.

³³ Burada nüfus sebep olarak gösterilse de vilayet, sancak ya da kaza meclislerinde ruhani reislerin olmaması nüfustan ziyade Meclis-i Mebusan'ın oturumunda tartışılmış ve ruhani reislerin vilayet meclislerine girmemesi kararı alınmıştır.

³⁴ Kaya, **age**, s. 109.

Nevşehir kazasında, 1915 yılına göre, 4058 hanede 20290 kişi bulunuyordu. Kasabaya ait toplam hane sayısı için iki yıla ait bir bilgi yoksa da okul yapımı çalışmaları kapsamında, iki mahallede (Beğdik, İskil) 180'er hane bulunduğu belirtilmiştir. Köyler için ise ancak 1916 yılına ait bilgi mevcuttur. Bu anlamda köylerin toplam hane sayısı 3729 olup tahmini nüfus 18645 olarak belirlenmiştir.³⁵

Nevşehir'de yukarıda görüldüğü gibi daha çok Grek alfabesini kullanan Rum tebaaya ait kiliseler ve diğer mabetleri yanında gayrimüslimlere ait okullarda yer almaktadır. Rumlar Grek harflerini kullanıyor hem Türkçe hem de Rumca yazılı metinlere sahiplerdi. Nevşehir'de Rumlara ait Grek harfleriyle basılmış okul kitapları ve sair yayınlar hatta salnameler bulunmaktadır.

Cumhuriyet Döneminde Nevşehir

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminin şehir anlayışı içinde köyden şehre dönüştürülen Nevşehir, Cumhuriyet Türkiye'siyle beraber gelişimini devam ettirmiştir. Sanayii şehri olmaktan ziyade ticaret ve tarım şehri olarak ön plandadır. 1864 vilayet nizamnamesine göre Konya vilayetine bağlı Niğde sancağının Nevşehir kazası olarak yer almıştır. 1730 yılından sonra fazla dikkat çekmeyen Nevşehir, 19. yüzyılın ikinci yarısında şehirleşmesini devam ettirdiğini göstermektedir. Bu düzenleme Yeni Türk Devletinin ilk dönemlerinde de idari yapılanmada korunmuştur. 1924 yılındaki kazaların ilçe olması hakkındaki karar gereğince Nevşehir'de ilçe olmuştur. 1954 yılında Kırşehir'den Osman Bölükbaşı'nın hükümete muhalefeti yüzünden Nevşehir'in siyasi tarihi değişmiştir. Siyasi kaygılarla Kırşehir'i ilçe yapan DP hükümeti, Nevşehir'i il merkezi yaparak şehrin kaderini değiştirmiştir. Kırşehir de dâhil olmak üzere Kırşehir'e bağlı Mucur, Hacıbektaş, Avanos, Kayseri'ye bağlı Ürgüp, Niğde'ye bağlı Gülşehir (1948'den önce Arapsun) Nevşehir'e bağlanmıştır. 1954 yılında Avanos'a bağlı olan Hamamorta ve Kozaklı köyleri birleştirilerek Kozaklı adıyla ilçe yapılmış ve Nevşehir'e bağlanmıştır. 1957 yılında Kırşehir'in tekrar il yapılmasıyla Mucur Nevşehir'den ayrılarak Kırşehir iline bağlanmıştır. Nevşehir'in çevresi genişlemeye devam etmiş bucak olan 'Melegübü' adıyla anılan Derinkuyu ilçe yapılarak 1960 yılında Nevşehir'e bağlanmıştır. Günümüzde Nevşehir bir merkez ilçe ve buna bağlı sekiz kasaba ve dokuz köy olmak üzere, beş kasaba ve yirmi beş köyüyle Gülşehir, yirmi bir köy ve dört kasabayla Ürgüp, sekiz köy ve dört kasabasıyla Acıgöl, on bir köy ve dört kasabayla Avanos, iki kasaba ve yirmi sekiz köy ile Hacıbektaş, dört kasaba ve yirmi bir köyle Kozaklı ve altı köy ve iki kasabayla Derinkuyu ilçelerinden oluşmaktadır. Son verilere göre Nevşehir merkez nüfusu 115 bin ve istatistik kurumunun kayıtlarına göre de ilin toplam nüfusu 298.339 bin olarak kaydedilmiştir.

Nevşehir'in bu siyasi gelişimine paralel olarak ekonomisinin de geliştiğini görüyoruz. Tarım alanında üretim yapan bir Orta Anadolu şehri durumundadır. Daha çok ürettiği şeyler geçmişte olduğu gibi bağcılık, bahçecilik ve tahıla dayalı ürünler olduğu bilinmektedir. Değirmenler ve bezirhanenin varlığı buna işaret etmektedir. Cumhuriyetle beraber ekonomisinde sanayileşmenin tarım ürünlerine dayalı olarak

³⁵ Mehmet Kaya, "XX. Yüzyılın Başlarında Niğde Sancağının Nüfusuna Dair", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.19, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Bahar 2006, s., 202.

başladığı görülmektedir. Bunlar arasında şarap ve içki fabrikaları, gıda, tekstil ve benzeri işletmeler şehre gelmeye başlamıştır. Bu doğrultuda sermaye ve bankalarında Nevşehir'e geldiğini görmekteyiz. Türkiye'de merkez bankasının kurulmasıyla beraber bankacılık sektörü Anadolu'ya yayılmıştır. Bankacılıktan nasibini alan Anadolu şehirlerine yayılmasında Nevşehir nasibini almıştır. Bu bankalar arasında Nevşehir bölgesinin iktisadi kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla kurulan Nevşehir Bankası (T.A.Ş) (1927) Bakanlar Kurulunun 9 Kasım 1926 tarihinde aldığı kararla Nevşehir Bankası Türk Anonim Şirketi (T.A.Ş) kurulmuş 10 Şubat 1927 tarihinde 100 bin lira sermaye ile banka faaliyetlerine başlamıştır. Bankanın kurucu üyeleri arasında ismi geçen ve aslen Nevşehirli olan Niğde milletvekili Atatullah Ata Bey'in hükümet nezdinde, bankanın kuruluş kararının alınmasında etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi olarak I. Meclis'e katılan Ataullah Bey, ölüm tarihi olan 1931 yılına kadar II. ve III. yasama dönemlerinde de Niğde milletvekilliği yapmış ise de mecliste daha çok Nevşehir'in sorunlarını dile getirmiştir. 1928'de Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş bulunmaktadır. Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası (T.A.Ş) kuruluş izin belgesine göre 29.03.1927 tarihinde bölgenin ileri gelen tüccar ve büyük toprak sahipleri tarafından, merkezi Ürgüp olmak üzere kurulmuştur. Kurucuları arasında dönemin Niğde mebusu Ataullah Bey, Halit Hami Bey, Miralay Galip Bey, Ebubekir Hazım Bey, Ürgüp Belediyesi, Ticaret Odası ve Muallimler Birliği yer almaktadır.³⁶ İzmir İktisat Kongresi sonrasında ekonomik kalkınma için banka kurulma önerisi Nevşehir'de gerçekleşmiştir.

Nevşehir, şehirleşmeyle beraber eğitim alanında hızlı bir gelişme göstermiştir. Önceleri küçük bir yerleşim birimi olduğundan okullarla ilgili bilgiler sınırlıdır. Nevşehir sıbyan mektebi yani bugünkü karşılığı ile ilkokul hakkında ilk bilgi 1874 tarihli Konya vilayet salnamesinde yirmi sıbyan mektebi olduğu yazılıdır. Anılan okulda 323'ü kız olmak üzere 1577 öğrenci kayıtlı olduğu bilgisi vardır. 1900lü yıllarda ise altmış beş sıbyan mektebinde 1981 kız öğrenci olmak üzere toplam 4.600 öğrenciye ulaşmıştır. Öğrenci sayısı dikkate alındığında şehrin nüfusunda önemli bir artış olduğu görülmektedir. Nevşehir'de 1869 yılında bir rüştiye yani ortaokulun var olduğu görülmektedir. 1869 Osmanlı Maarif Nizamnamesine göre rüştiye mektebinin bir şehirde açılabilmesi için 500 haneyi geçmesi gerekmektedir. Nevşehir'de 1870 yılında bir rüştiye mektebi vardır. Rüştiyenin olması Nevşehir'in önemli bir yerleşim birimi olduğunun göstergesidir (Mercan; 2011, 136). Damat İbrahim Paşa'nın ilk medreseyi inşasından sonra Nevşehir'de eğitim gelişmiştir. Cumhuriyet öncesi Nevşehir'de medrese düzeyinde yükseköğrenimin hayli gelişmiş olduğu görülmektedir. 1901 ve 1903 yıllarına ait Konya vilayeti Maârif Salnamelerinde Nevşehir, Ürgüp ve Arapsun kazalarında ve bağlı kuralarında eğitim ve öğretim faaliyetini sürdüren 21 adet medrese ismi kaydedilmektedir. Bu medreselerin 9'u Nevşehir, 10'u Ürgüp ve 2'si de Arapsun kazasındadır. Öğrenci sayısı bakımında bakıldığında ise Arapsun Saltuk Tekyesi'nde

³⁶ Emin Özdemir- Ali Çakırbaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir'de Bankacılık Faaliyetleri; Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş", **Turkish Studies**, 2013, s. 562.

faaliyet Cedid Medresesi 150 öğrenci ile birinci sıradadır. Medreselerde toplam 1216 öğrenci eğitim-öğretim sürdürmekteydi.³⁷

Günümüzde Nevşehir

Nevşehir günümüzde Kapadokya'nın merkezi ve Türkiye'nin önemli turizm beldelerinden biridir. Bölgemizde UNESCO 1985-86 yılında Dünya Kültür Miras listesine açık hava müzelerini ve yeraltı şehirlerini eklemesiyle kültür turizmine hız kazandırmıştır. Bu durum jeolojik güzellikleriyle birleşmiştir. Özellikle Göreme, Uçhisar, Ürgüp ve Avanos ilçeleriyle ön plana çıkmaktadır. Geçmiş dönemde şehir, tarım ve ticaret, küçük ve orta ölçekli sanayi ile ön plana çıkmıştı. Şimdi ise turizm ve bunu destekleyen diğer unsurlarla Nevşehir Türkiye'nin ön plana çıkan şehirlerindedir. Turizmi destekleyen dünyaca ünlü doğal dokusunun verdiği harika kaya oyma otelleri, balon turları, at safarileri, gizemli peri bacalarının arasından kıvrım kıvrım vadileri ve buralarda yapılan doğa sporları ve bunlara dayalı eğlence sektörü şehrin cazibeleri içindedir. Bunların yanında turistlere sunulan el yapımı eşyalar, halı kilim ve Avanos'un ön plana çıkardığı çanak çömlek atölyeleri Nevşehir'in görünen yüzünü meydana getirmektedir.

Son dönemlerde Türkiye'nin "Her ile Bir Üniversite" kampanyası çerçevesinde kurulan Nevşehir Üniversitesi ve sonra adı "Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi" olan şehir merkeziyle yan yana olan üniversitesiyle eğitim hususunda da bölgenin önde gelen şehri durumundadır. Nevşehir merkezde bulunan ve ilçelere yayılan üniversite ile ilçelerini de kucaklayan yönüyle eğitim ve kültür merkezi konumundadır. Nevşehir'e dışarıdan öğrenci geldiği gibi Nevşehir merkez ve ilçelerde öğrenciye dayalı yeni bir sektör ortaya çıkarmıştır. Özellikle üniversitenin etrafında yer aldığı 2000 evler mahallesi farklı bir görünüme sahip olmuştur. Şehir merkezinde büyük alışveriş merkezleri Nevşehir'e gelen gençliğe hitap ederken dünyaca ünlü markaları şehre taşımıştır. Eskiden beri ticarete ön plana çıkan Nevşehir, bu yönüyle çevre şehirlerden alışveriş için insanları bünyesine çekmektedir. Eskiden olduğu gibi çevre şehirlerle bağlantı ağının sağlanmış olması ve Gülşehir ilçesi sınırları içindeki havaalanı ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Kozaklı ilçesinde ortaya çıkan termal su kaplıcaya dayalı sağlık turizmi Nevşehir'e de önemli bir canlılık ve farklı bir boyut kazandırmıştır. Tarihi Selçuklulara kadar dayanan kalenin altında ortaya çıkan yamaç evler Nevşehir merkezinin turizme açılmasında önemli bir yapı taşı olacağı beklenmektedir. Ancak on sekizinci yüzyılda kurulan Klasik Osmanlı şehri ortadan kaldırılmış olması geleneksel mimari özlemi duyanlar için bir kayıp gibi görünmektedir. Bu kaybın telafisi için en azından ayakta kalan Osmanlı mimari eserlerinin korunarak, gerekli onarım çalışmaları yapılarak kullanıma ve turizme kazandırılmasıyla mümkün olabilir.

Turizm özellikleri bakımından Nevşehir Orta Anadolu'nun hatta Türkiye'nin en çok iç ve dış turist çeken illerinden birisidir. Bu özelliğini öncelikle doğanın kendine

³⁷ Nevzat Topal, "15. Yüzyılda Niğde'de Eğitim-Öğretim Kurumları ve İlmi Faaliyetler", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.5, S.17, 2016, s. 17, 78.

bahsettiği peri bacalarına borçludur. Oluşumu ve yapılanması bir tarafa görsel olarak dünyanın en farklı yer şekilleri özelliği göstermesi ve bunun vadilerle tamamlanması doğa sporlarına imkân vermektedir. Yine şehrin toprak yapısı gereği eskiden yeraltı şehirlerinin, kiliselerin, camilerin ve diğer yapıların inşasına izin veren toprak yapısı yeni bir ilgi alanı meydana getirmiştir. Kaya oyma oteller, özellikle butik odalar ve benzeri yapılar Kapadokya bölgesine turist çeken önemli mekânlardır. Kapadokya denilince bugün Nevşehir ve Ihlara Vadisi anlaşıldığından iç ve dış turizmde Nevşehir ön plana çıkmaktadır. Eskiden beri Pers dilindeki söylenişle “Güzel Atlar Ülkesi” Kapadokya’nın volkanik oluşumlar sırasında tahminen Hasan Dağı ve Erciyes Dağı’ndan³⁸ püskürtülen lav ve küller uzun yıllar doğal olarak aşınmasıyla meydana gelen büyüklü, gizemli, enteresan hatta mistik yapı yüzyıllar içinde halk anlatılarıyla³⁹ bütünleşerek dünyanın en önemli cazibe merkezi haline gelmiştir. Toprak yapısının doğal oluşumlar sebebiyle uygun olması taş işçiliğinin bölgede gelişmesine ve kaya oyma evler, yeraltı şehirleri ve taş işçiliğine dayalı bims sektörünün önemli bir gelir kapısı olmasına vesile olmuştur. Yine aynı şekilde doğanın el vermesi sebebiyle kayanın kolay işlenmesi ve havayla temas edince çok sertleşmesi ve kolay kolay yapısının bozulmaması yeraltı şehirleriyle beraber kaya evlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Derinkuyu, Kaymaklı, Tatların, Özkonak ve en önemlisi Nevşehir kalesinin altında yer alan Nevşehir yeraltı şehri en önemlileridir. Damat İbrahim Paşa Külliyesi üzerinde yer alan ve tesadüfen keşfedilen Nevşehir yeraltı şehri diğerlerinin önüne geçebilecek nitelikte hatta gizemlidir. Henüz kaç kat olduğu, nereye kadar uzandığı, boyutları hangi dönemlerde olduğu ve diğer yeraltı şehirleriyle bağlantısının olup olmadığı tartışma konusudur. Hatta “cennete bu mağaradan gidileceği” gibi mistik ve uça pek çok anlatıya tesadüf edilmektedir.

Nevşehir’e gelen turistlerin önemli bir aktivitesi vadi yürüyüşleri, gün batımı ve gün doğmasının izlenmesi ve yine ay ışığında vadi yürüyüşleri bireysel ve gurup olarak yapılan önemli aktivitelerdir. Zelve Vadisi ve Göreme Açık Hava Müzesi Nevşehir’in en önemli turistlere hitap eden bölgesidir. Burada Hristiyanlığın en büyük izlerini

³⁸ Bu konuda henüz bir yayın haline gelmediği halde İstanbul Teknik Üniversitesi Yer Bilimleri Enstitüsü başkanı Prof. Dr. Atilla Çiner ve Prof. Dr. Celal Şengör televizyon programlarında jeolojik dönemlerin en sonunda Akdeniz’den gelen tabaka hareketleri litosfer tabakasının yırtılmasıyla yeraltı kraterlerinden patlamalar tarafından oluştuğunu söylemektedirler. Günümüzde bu duruma en iyi örnek Aksaray il sınırlarında Ihlara Vadisine yakın bölgede Narlı Göl olarak verilmektedir.

Bkz. <http://www.fatihaltayli.com.tr/videolar/2017/03/12/teke-tek-ozel-kapadokyanin-bililmeyenleri>.

³⁹ Kızıl Çukur vadisi ve üzerindeki peri bacaları hakkında şu efsane hemen hemen her ziyaretçiye anlatılır. Bölge halkı bu peribacalarını Üç güzeller olarak adlandırmaktadır. Efsaneye göre Ürgüp’te bulunan bir krallık var. Kralın kızı yetiştiğinde sevdiği birisiyle evlenmek ister. Ancak kral siyasi bir evlilik yaptırmak istediği için kızına müsaade etmez. Kralın kızı bu durumu protesto eder ve babasının krallığını terk eder. Mutlu bir evlilik ile çocuğunu dünyaya getirir. Güzel bir yaşam sürerken babasının torunu görmek isteyeceğini ve kendisini affedeceğini düşünerek babasının krallığına geri döner. Kral bu durumuna sinirlenir kızını, damadını ve torununu taşa çevirir. Kralın kızı ailece taşa dönüşünce bu durum ilahi adalet/ Tanrı’ya dokunur. Tanrı, kral ve soytarısını da taşa dönüştürür. Üç güzellerin, tam karşısında iki tane çirkin taş kralı ve soytarısını (kötülüğü/çirkinliği) temsil eder. Kralın kızı ve ailesi üç güzelleri (iyiliği/adaleti) temsil eder. Bu efsanede anlatılmak istenen kralın için makro/mikro iktidarların geçici olduğunu eğer adalet ve iyilik yerine kötülük ve haksızlık yapılırsa tarihe bu şekilde mal olunur. Üç güzeller için bölgede çok anlatılan efsanelerden birisidir.

görmek mümkündür. Peri bacalarının içinde doğal ya da oyma kaya kiliseler, şapeller⁴⁰ ve manastırlar örneğin, Tokalı kilisesi, Rahibeler (kızlar) manastırı, Yılanlı kilise, Aziz Basil Şapeli, bunlar arasındadır. Nevşehir'in seyir terasları içinde Uçhisar, Ortahisar ve Başhisar⁴¹ Kaleleri tatilcilerin özellikle ziyaret ettiği yerlerdendir. Bölgeye hâkim bir noktada bulunması eskiden gözetleme kulesi görevini ifa ederken şimdi Kapadokya'nın kuşbakışı vadilerin ve doğal güzelliklerin izlediği hisarlar konumundadır. Aynı özelliği ve görevi yeni açılımla Nevşehir kalesi yapmaktadır. Nevşehir'in kuzeyinde uzanan ve güneyden kuzeye bölgeyi gözetleyebilen kale şehre yeni bir mesire yeri ve seyirlik alan kazandırmıştır. Kalenin ovaya hâkim yapısı geçmişte Muşkara köyüne derbent kazandırırken şimdi ise ovada uzanan ve nüfusça büyüyen Nevşehir'in betonlaşmasını ve doğadan kopuşuna şahitlik etmektedir. Ancak gelişen, büyüyen ve dünya şehri Nevşehir'in geçmişi müzelerinde görülebilir. Şehrin merkezindeki arkeoloji ve etnografya müzesi on beş on altı bin civarındaki eseriyle bölgenin ve şehrin ziyaretçilerine bu fırsatı tanımaktadır.

Nevşehir'in prehistorik çağlardan günümüze pek çok medeniyete ev sahipliği yapması kültür turizmini şehirde etkin kılmıştır. Özellikle Açık Hava Müzeleri⁴² yeraltı şehirleri kültürel turizmin ana kaynağını meydana getirmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı yasaklaması bu dini kabul edenlerin gizli mabetler yapmaları buraları dini bir mekân haline getirmiştir. İl sınırları içindeki kiliseler Hıristiyanlık dininin pek çok kutsalını barındırdığından buralar Nevşehir'in sürekli kültür ve inanç turizmine sahne olmasına vesile olmaktadır. Sadece kilise değil aynı zamanda camilerinin de olduğu bilinmektedir. Nevşehir'e Niğde yönünde kalenin hemen yakınında yer alan Göre kasabasında kaya oyma camiler halen hizmet vermektedir. Bu özellikleriyle her dinden ve kültürden birçok kültüre hitap edebilen bir şehir görünümündedir.⁴³ Bölgenin geçmişinde Hıristiyanlık izlerinin olması turistleri o tür mabetlere yönlendirmesinden dolayı Nevşehir merkezinin Osmanlı mimarisi ve yapısı ikinci planda kalmış gibidir. Ancak kale çevresinde yapılan düzenlemeyle Nevşehir tarihten getirdiği değerleri günümüzde kullanmak, saklamak ve geleceğe aktarma düşüncesini göstermiştir.

Sonuç

Nevşehir'in içinde bulunduğu Kapadokya bölgesi ilkçağlardan itibaren yerleşime ve insan hareketliliğine konu olmuştur. İlkçağlardan itibaren büyük medeniyetlerin hâkim olduğu bir yerleşim birimi olmuştur. Hititlerden Sasanilere, Roma İmparatorluğundan Bizans İmparatorluğuna, İslam ordularından Selçuklu ve Türkmenlerin fetihlerine ve Osmanlı yönetimine kadar pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kapadokya olarak anılan bu bölgede yapılan arkeolojik kazılar büyük medeniyetlerin varlığını bilimsel olarak kanıtlamaktadır.

⁴⁰ Küçük Hıristiyan ibadet yerleri.

⁴¹ Bölgemizde üç önemli hisar bulunmaktadır. Ürgüp eski ismi Başhisardır. Cumhuriyet tarihiyle birlikte Hititçe çok taş anlamına gelen bugünkü ismini almıştır.

⁴² Nevşehir'de Göreme Açık Hava, Zelve Açık hava ve Açıksaray müzeleri bulunmaktadır.

⁴³ Ayşe Budak, **Mimarsız Mimarlık Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Camileri**, L-T Literatürk Akademia Yayınları, Konya 2018, s. 196.

Muşkara köyünün Bekdik aşiretinden olduğu iddia edilen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olmasıyla kaderi değişmiştir. Muşkara köyünün bağlı olduğu Ürgüp bölgenin merkez konumundan yavaş yavaş çıkarak Muşkara köyü Nevşehir'e dönüşmüştür. İbrahim Paşa, imar ve iskân faaliyetleri yanında şehir olmanın ve şehir kültürünün gereklerini yaparak, kadı oturan pazar duran yer haline getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin ünlü şairi Nedim başta olmak üzere kitabeleri sanat niteliği yüksek, söz sanatına vakıf şair, hattat, mimar tarafından yapılmış işlenmiş ve inşa edilmiştir. Medresesine dönemin önemli müderrislerinden tayinler yapılmış velhasıl pek çok kişi Nevşehir'e hizmet etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Lale devri adeta Nevşehir'de de yaşanmıştır. "Nevşehir-i Dilara" bu şekilde inşa edilmiş, şehir olmuştur.

Nevşehir İbrahim Paşa'dan sonra Orta Anadolu şehirlerinin kaderini yaşasa da konum itibarıyla Konya, Kayseri, Ankara ve Niğde gibi tarihi şehirlerin kavşak noktasında olması ticaretin canlanmasına olanak vermiştir. Ticari faaliyetin içine Nevşehir dâhil olmayı bilmiş hem üretmiş hem de ticaretini yapmıştır. Üzüm, Kabak çekirdeği, patates, halı ve kilim, çanak çömlek başta olmak üzere Türkiye ve dünya pazarında söz sahibi olmuştur. Son zamanlarda patates ve şarap endüstrisi şehirde önemli bir ekonomi girdisi sağlamaktadır.

Kapadokya'nın incisi Nevşehir son zamanlarda turizm faaliyetleriyle ön plana gelmiştir. Doğanın bahşettiği güzellikleri iç ve dış turizmi son dönemde önemli yer tutmaktadır. Doğa harikası peri bacaları derin ve gizemli vadileri, pek çok mimari yapıya ev sahipliği yapan yeraltı şehirleri, evleri kaya oyma mimarisi ziyaretçileri için dini, kültürel ve sanatsal harikalar sunmaktadır. Bu güzellikleri havadan görmek isteyenlere sunulan balon turları Nevşehir'in semalarında hemen her sabah birer inci tanesi gibi süzülerek şehri cazip hale getirmektedir.

Nevşehir Eğitim bakımından da önemli bir yere sahiptir. Geçmişte yaşanan ortak kültürlerle beraber başta Rumlar olmak üzere Karamanlı Türkçesinin de kullanıldığı bir alan olarak ayrıca dikkat çekmektedir. Bu ortak kültürülük şehrin günümüz haline de yansımış, üniversite şehri olarak on beş bine yakın öğrenciyi Türkiye'nin her tarafından kendine çekmiştir. Dün vatandaşı olarak barındırdığı farklı dil, din ve kültürü bugün eğitim kurumu başta olmak üzere diğer kurumları ile değişik devletlerden pek çok yabancı Nevşehir'e gelerek yerleşmiştir. Birer işletmeci olarak gelen bu insanlar Nevşehir bünyesinde var olmakta hoşgörü ve birlikte yaşamının örneğini oluşturmaktadır. Geçmişe dayalı bu hoş görüşü sayesinde mübadeleyle Nevşehir'i terk eden pek çok eski Nevşehirli her yıl gelerek şehri canlandırmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALİAĞAOĞLU, Alpaslan- Abdullah Uğur, **Şehir Coğrafyası**, Nobel Yayınları, Ankara 2010.
Ahmed Refik, "Anadolu Şehirleri: Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir"
Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, C. XIV, S. 3, 1340, s. 156-185.

- AKKUŞ MUTLU, Suzan “Eski Çağda Nevşehir Bölgesi”, **Nevşehir’in Tarihi Yolculuğu**, Ed. İlyas GÖKHAN, Nevşehir 2015, s. 4-19.
- AKTEPE, Münir, “Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli”, C. 8, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, s. 441,442.
- AKTUĞ, İlknur, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 14.
- ANDALORA, Maria, “Yeni Tokalı Kilisesi: Bir Diğer Tabir ile Kapadokya’nın Sistin Şapeli”, **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Âdem Öger, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C.5, Nevşehir 2011, s. 5-26.
- ATEŞ, Mehmet, “Nevşehir The Capital of Cappadocia”, **Nevşehir, Republic Of Turkey Ministry Of Culture**, Ankara 1996, s. 59-72.
- BİLGE, Arif, **Bazı Abideleri ve Kitabeleriyle Nevşehir ve Lale Devri Tarihi**, Nazımbeş Basımevi, Konra 1996.
- Bir Şehrin Doğuş Hikâyesi Nevşehir-i Dilara Belgelerle Nevşehir’in Kuruluşu**, Nevşehir, Belediye yayınları, Nevşehir 2014.
- BUDAK, Ayşe, **Mimarsız Mimarlık Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Camileri**, L-T Literatürk Akademia Yayınları, Konya 2018.
- ÇEKİÇ, Ayşe, **Kudüs’ün Gölgesinde Eyyübî- Haçlı İlişkileri 1171-1250 (Savaş, Diplomasi ve Barış)**, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2020.
- DEMİR, Muzaffer, “Kappadokia Kralı Arkhelaos”, **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Âdem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C 5, Nevşehir 2011, s 331-361.
- GÖKHAN, İlyas, “Damat İbrahim Paşa’nın Nevşehir’e Yerleştirdiği Bekdik Aşireti ile İlgili Kayıtlar”, **Lale Devri’nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir**, Ed. İlyas Gökhan, Hüseyin Saraç, A. Gökçe Özcan, Kömen Yayınları, Kayseri 2018, S. 272-289.
- GÜNDÜZ ALPTÜRKER, İmran, **Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)**, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2013.
- KAYA, Mehmet, “XX. Yüzyılın Başlarında Niğde Sancağının Nüfusuna Dair”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.19, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2006, s. 285-299.
- KAYA, Mehmet, “XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Nevşehir Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu”, **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Âdem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C.5, Nevşehir 2011.
- KORKMAZ, Zeynep, **Nevşehir Yöresi ve Ağızları**, 1977.
- Nevşehir İl Yıllığı**, Nevşehir 1998.
- OFLAZ, Mustafa, “16. Yüzyıl Sonlarında Ürgüp Kazası”, **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Âdem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C.5, Nevşehir: 2011, s. 313-331.
- OĞUZ, Ahmet, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Yozgat’ta Açlık Kıtık ve Zahire Ticareti”, **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu**, Yozgat 2016, s. 313-324.

- ÖNTUĞ, Murat, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki Vakıf Eserlerinin Durumu Hakkında”, Muşkara'dan Nevşehir'e”, **II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (2-3-4 Mayıs)**, Nevşehir 2016, s. 451-476.
- ÖZDEMİR, Emin- Ali Çakırbaş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir'de Bankacılık Faaliyetleri; Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A. Ş”, **Turkish Studies**, s. 559-575.
- ŞAHİN, İlhan, “Nevşehir” TDV İslam Ansiklopedisi, C. 33, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, İstanbul 2007, s. 65.
- ŞAŞMAZ, Musa, “Niğde ve Çevresinde Kıtık”, **Niğde Tarihi Üzerine**, Ed. Prof. Dr. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.183- 191.
- TOPAL, Nevzat, “15. Yüzyılda Niğde'de Eğitim-Öğretim Kurumları ve İlmi Faaliyetler”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 5, S. 17, 2016, s. 75-86.
- TOROĞLU, Emin, “Bir Osmanlı Şehir Tesisi”, **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyum Bildirileri**, Ed. Âdem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, C 3, 2011, s. 17-46.
- TUNCER, Hasan, “Roma Hâkimiyetinde Kapadokya Bölgesi” Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu, Ed. Prof. Dr. İlyas Gökhan, Nevşehir 2015, s. 33-42.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih: Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- UÇAR, Şahin, **Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi, İşaret Yayınları**, İstanbul 1990.
- ÜNLÜ, Fadime, “Roma Hâkimiyetinde Kapadokya Bölgesi (III. ve IV. Yüzyılları)”, **Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu**, Ed.. İlyas Gökhan, Nevşehir 2015, s. 36-51.
- YÜCEL, Yaşar, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği**, Ankara 1989.
- <http://www.fatihaltayli.com.tr/videolar/2017/03/12/teke-tek-ozel-kapadokyanin-bilinmeyenleri>.
- <http://www.fatihaltayli.com.tr/videolar/2017/03/12/teke-tek-ozel-kapadokyanin-bilinmeyenleri>.